

RECENSIES

Remieg Aerts, Janny de Jong en Henk te Velde (eds.), *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum: Verloren, 2002) 190 p. ISBN 90-6550-706-x

‘Kiezer binden aan personen’, kopte *de Volkskrant* op 23 augustus 2004 nadat Thom de Graaf steun van de ministerraad verwierf voor zijn plannen inzake een nieuw kiesstelsel. De kiezer moet in dat plan vanaf 2007 twee stemmen uitbrengen: een op een landelijke kandidaat, en een op een districts-kandidaat. Op die manier zou de kiezer meer worden verbonden met de parlementariërs in de Tweede Kamer, en het dualisme zou worden versterkt. In zijn nabeschouwing van de bundel *Het persoonlijke is politiek* waarschuwt Remieg Aerts echter tegen een voortschrijdende personalisering van de politiek: ‘De gerichtheid op personen in combinatie met de grijsheid van een politiek die als beheer wordt voorgesteld, ontnemt het zicht op de ideologische keuzen die wel degelijk, maar verborgen aanwezig zijn’.

Opmerkelijk genoeg is Aerts de enige van de auteurs die voor de herkomst van de slogan ‘het persoonlijke is politiek’ verwijst naar de vrouwenbeweging van de tweede feministische golf. Vanaf die tijd, de jaren zestig van de twintigste eeuw, zou de scheidslijn tussen publieke en private sfeer in onze samenleving zijn vervaagd, culminerend in de huidige personalisering van het politieke. Enige uitwerking van een gender-perspectief op de thematiek egodocumenten en politieke cultuur ontbreekt echter in deze overigens zeer interessante verzameling artikelen, die is opgedragen aan Coen Tamse bij zijn afscheid als docent en hoogleraar in de Geschiedenis van de Politieke Cultuur aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Henk te Velde opent de bundel met een heldere inleiding over egodocumenten en politieke cultuur. Daarin signaleert hij binnen de politieke geschiedenis een nieuwe belangstelling voor egodocumenten die samenhangt met de aandacht voor politieke cultuur: de beleving en perceptie van politiek in het verleden. Deze interesse ziet Te Velde mede als gevolg van de tv-journalistiek sinds de jaren zestig. Anders dan in geschreven media kwam in het televisie-interview veel meer de persoon van de politicus centraal te staan. In die zin zijn journalisten pioniers geweest van een politiek-culturele benadering die inmiddels is overgenomen door politici zelf – getuige het grote aantal memoires en autobiografieën dat tegenwoordig verschijnt. Ze breken met een traditie, aldus Te Velde. Niet dat negentiende-eeuwse politici en notabelen géén egodocumenten produceerden, ze publiceerden ze alleen niet (zelf).

Diverse auteurs hebben zich in deze bundel over een aantal van die egodocumenten gebogen, variërend van brieven en notities tot memoires en autobiografieën en

literatuur. Wat die laatste categorie betreft, schreef Hans Ulrich Jost een boeiende bijdrage over Max Frisch en het Zwitserse verleden. Jost pleit daarin voor het gebruik van documenten 'uit de marge van de eigenlijke geschiedenis', omdat die als breekijzer kunnen dienen om de 'laklaag' van de officiële geschiedschrijving te krabben – in dit geval de langgekoesterde mythe van het dappere, neutrale Zwitserland. De uitbreiding van de categorie egodocumenten tot alle documenten uit de 'marge van de geschiedenis' lijkt me echter problematisch. Wat de marge is, lijkt me afhankelijk van het gekozen perspectief. Voorts transformeren egodocumenten hiermee van bronnen die specifieke vragen kunnen beantwoorden tot een welhaast methodologisch perspectief op het historisch bedrijf. Het is de vraag of dat niet te veel van het goede is.

Dat egodocumenten als brieven en memoires evenwel interessante informatie kunnen bieden om zoiets als de politieke cultuur in het verleden in kaart te brengen, blijkt uit de rest van de bundel die grofweg de periode vanaf 1815 tot heden beslaat. Voor het tijdvak tot 1848 werd de openbare sfeer volgens Aerts feitelijk bepaald door de persoon van de vorst en zijn bestuurders. Het persoonlijke in de politiek betrof toen echter niet zozeer het individu, als wel de groep waarvan de persoon deel was: de stand, het netwerk, de familie. Dat blijkt in de bijdrage van B. Woeldrink over mr. M.C. van Hall, wiens 'Levensberigten' na zijn dood in 1867 werden bewerkt en gepubliceerd. Woeldrink plaatst de onpersoonlijke stijl van deze memoires in de context van Van Halls klassieke opvattingen over deugdzaamheid, waarin het van primair belang was niemand te kwetsen. Diezelfde opvattingen hanteerde Van Hall in zijn historische werk, zoals de biografie van Hendrik graaf van Brederode. Na de verschijning in 1844 werd dit boek in *De Gids* neergesabeld, omdat Van Hall te omzichtig met het persoonlijk leven van deze historische figuur zou zijn omgegaan.

De liberalen van het jonge tijdschrift bepleitten openheid, hetgeen ook politici als Thorbecke en Groen van Prinsterer deden. Thorbecke meende dat er zoveel mogelijk egodocumenten gepubliceerd moesten worden opdat de achtergronden van politieke daden gekend zouden kunnen worden. Groen zag de persoon zelfs als de belichaming van beginselen. Het gevolg daarvan was dat persoonlijke twisten soms werden uitgevochten als een politieke strijd. Dat laat Roel Kuiper mooi zien in een analyse van de verzameling brieven die Groen van Prinsterer in 1876 publiceerde. Met die verzameling wilde Groen aantonen hoezeer zijn voormalige geestvervant mr. J.J.L. van der Brugghen diens beginselen zou hebben verkwanseld door als minister de 'gemengde school' uit 1806 te handhaven – en dus niet te opteren voor een christelijk-nationale school. Het verloochenen van zijn 'antecedenten' was in de ogen van Groen voldoende bewijs voor het onvaste karakter van Van der Brugghen: een diepe belediging binnen een conceptie van politiek gebaseerd op persoonlijkheid en openbaarheid.

Hoe moeizaam het politieke ideaal van openbaarheid na 1848 gestalte kreeg, blijkt bijvoorbeeld uit de bijdrage van Janny de Jong over Otto van Rees. Vanuit Nederlands-Indië klaagde deze ambtenaar in zijn particuliere correspondentie (1863-1878) aan de minister van Koloniën over de vertraging die een open, democratische besluitvorming opleverde. Henk Boels toont hoezeer de gouverneur-generaal James Loudon (1824-1900) nog gehecht was aan een stijlvolle bestuurderspraktijk, terwijl politiek na het midden van de eeuw langzamerhand veranderde in een ideologisch geladen partijtwist. Vanuit een heel ander perspectief belicht Marcel Broersma eveneens de thematiek van openbaarheid: de journalistiek. In zijn zeer interessante bijdrage over de herinneringen van de oud-parlementair verslaggever Isaac Belinfante (1886) betoogt Broersma dat deze memoires feitelijk een verweer zijn tegen de eigentijdse aantijging

dat de journalistenfamilie Belinfante louter uit broodschrijvers zou hebben bestaan. Volgens de geprofessionaliseerde vakgenoten van de late negentiende eeuw werkten de Belinfantes volgens het motto ‘u vraagt, wij draaien’, waardoor ze geen constructieve bijdrage aan de openbare meningsvorming zouden hebben geleverd. In zijn apologie belichtte de ex-verslaggever daarom uitvoerig de werkomstandigheden op de perstribune van de Tweede Kamer. Daar was volgens Belinfante lange tijd te weinig ruimte, en Kamerleden zouden nogal eens met zachte stem of met hun rug naar de tribune spreken terwijl anderen met hun kranten knisperden. Kennelijk hechtten deze politici slechts mondjesmaat aan een goede, waardevolle verslaggeving.

Datzelfde kan volgens Henk te Velde en Remieg Aerts gezegd worden van de journalistiek in deze tijd. Zo vreest Aerts dat de voortdurende media-aandacht voor de persoon van de politicus ertoe leidt dat de burger hem of haar herkent als een saai, ‘gewoon’ mens en zich tenslotte van de politiek afwendt. Te Velde signaleert dat de huidige media louter ‘lopende-band-egodocumenten’ creëren: interviews met voortdurend herhaalde fragmenten en dagboeken die op verzoek van uitgevers worden gecompileerd. Het is de vraag of dit enkel reden tot somberheid moet zijn. Zou het niet tevens aanleiding kunnen zijn voor een mooie vervolgbundel over de relatie medium en persoonlijkheid binnen de (politieke) cultuur in heden en verleden?

Marijke Huisman,
Erasmus Universiteit Rotterdam

Sandew Hira (ed.), *Het dagboek van Munshi Rahman Khan* (Den Haag/Paramaribo: Amrit/NSHI, 2003) 367 p. ISBN 90-74897-42-8

Op 5 juni 2003 herdachten de Surinaamse en Nederlandse Hindostanen 130 jaar migratiegeschiedenis. Het overgrote deel van hun voorouders, zowel mannen als vrouwen, was als contractarbeider in de periode van 1873 tot 1916 vertrokken naar Suriname. De meeste contractarbeiders kwamen uit Uttar Pradesh en het westelijke deel van Bihar, de dichtstbevolkte gebieden van India. Tussen 1878 en 1926 keerden ruim 11.000 contractarbeiders terug. Tweederde deel, echter, besloot om in Suriname te blijven en vestigde zich vooral als onafhankelijke landbouwers. In de loop van de twintigste eeuw ontwikkelden deze migranten en hun nakomelingen zich tot Hindostaanse Surinamers, een van de grootste etnische bevolkingsgroepen van Suriname.¹ Met het overlijden van de eerste generatie migranten, verdwenen niet alleen veel herinneringen aan India, maar raakten, op een enkele uitzondering na, familierelaties met India verbroken. Egodocumenten van deze eerste generatie migranten, over hun herinneringen aan en verlangens naar India, en hun gevoelens en ervaringen in Suriname, zijn bijzonder schaars. Dit maakt het egodocument van Munshi (letterlijk: leraar) Rahman Khan, de enige gepubliceerde autobiografie van een Brits-Indische contractarbeider in de Caraïben, tot een unieke en onmisbare bron voor de Surinaamse, Nederlandse en Indiase geschiedschrijving.

1. Hindostanen/Hindostaans verwijst naar het gebied ‘Hindostan’ waar de contractarbeiders vandaan kwamen. Het is een etnische en geenszins een religieuze benaming.